

Вадим Куцевич*доктор архітектури, професор*

Архітектура громадських будівель і споруд у 50–60-ті роки ХХ століття

Анотація. У статті розглядаються напрямки архітектурного проектування і будівництва громадських будівель та споруд у повоєнний період.

Ключові слова: типові та індивідуальні проекти, архітектурно-планувальна організація, конструктивні рішення, засоби монументально-декоративного мистецтва.

Велика Вітчизняна війна і тимчасова окупація на деякий час припинили капітальне будівництво в Україні. За десять повоєнних років було збудовано багато громадських будівель і споруд різного функціонального призначення. Коротко розглянемо особливості архітектурного проектування і будівництва найбільш характерних із них.

Одним з найбільших ансамблів, створених у повоєнний період, в Києві була його центральна магістраль Хрещатик. Для формування архітектурно-художньої ідеї його забудови був оголошений конкурс, в якому брали участь провідні архітектори України та Росії. Але з різних обставин цей задум не вдалося здійснити сповна.

Після об'єктивної критики архітектори стали відходити від декоративних прийомів, надаючи будівлям монументальніших форм. Це простежується у будівлях Головного поштамту (арх. Б. Приймак, В. Ладний, С. Пастухов, З. Хлебнікова), Міністерства культури і Міністерства сільського господарства (арх. В. Єлізаров, В. Созанський, Л. Куликов, М. Шило) і в низці інших, збудованих пізніше.

За перше повоєнне десятиріччя було завершено формування центрів не тільки Києва, а й Харкова, Луганська, Дніпропетровська, Донецька та інших великих міст.

Складне завдання постало перед архітекторами при відбудові площі Держинського в Харкові: після реконструкції зруйнований Будинок проектних організацій треба передати для розміщення університетові, а Будинок кооперації — для Радіотехнічної академії ім. Л. Говорова (арх. П. Шпара). Об'єм майбутнього головного корпусу університету був поділений по вертикалі пілястрами і ніби збільшувався в напрямі до центру (арх. В. Костенко, І. Єрмилов, В. Ліпкін). До ансамблю площі увійшли ще чотири великі багатоповерхові громадські будівлі: готель “Харків” (арх. Г. Яновицький), інститут Промбудпроект (арх. Г. Вегман), інститут Діпрококс (арх. Є. Любімова) і Будинок обласних організацій (арх. В. Костенко, В. Орехов).

У зазначений період в Україні було відбудовано і реконструйовано університет ім. Т.Г. Шевченка в Києві (арх. П. Альошин), будинок

Харківської міської ради (арх. В. Костенко), театри у Вінниці (арх. Д. Чорновіл), Луганську (арх. І. Мінько, О. Шеремет), Кривому Розі (арх. Л. Витвицький), універмаг у Харкові (арх. М. Мовшович).

Одне з перших міст за розмахом житлово-цивільного будівництва, благоустрою і впорядкування посідав Донецьк. Був збудований комплекс споруд Центральної гірничорядувальної станції (арх. А. Страшнов, Є. Ревін), зведено стадіон футбольного товариства «Шахтар» на 20 тисяч місць (арх. Г. Навроцький, С. Северін).

За порівняно короткий час у Дніпропетровську сформувалися архітектурні ансамблі головної магістралі — проспекту К. Маркса, а також Центральної площі, яку забудовано громадськими будівлями і спорудами. Прикладом активного здійснення реконструкції та забудови міст слугувало й Запоріжжя, де були зведені нові та реконструйовані зруйновані промислові підприємства, громадські будівлі, парки та сквери.

За новим генеральним планом у Миколаєві було створено ряд архітектурно-композиційних вузлів, зокрема Радянську площу, яку здебільшого сформували адміністративні будівлі, кращими з яких вважалися Будинок обласних організацій (арх. С. Косенко, М. Бабаян), Будинок Рад (арх. Д. Баталов), Палац культури і техніки (арх. М. Шаповаленко) тощо.

Значним містобудівним ансамблем громадського призначення був архітектурний комплекс Виставки передового досвіду в народному господарстві УРСР у Києві. В складанні його генерального плану, проектуванні окремих будівель і споруд брали участь архітектори М. Гречина, І. Мезенцев, Б. Жежерін, О. Міхневич, М. Катернога, Я. Ковбаса, Вол. Куцевич, В. Єлізаров, І. Ланько, В. Гнезділов, В. Сороколет, І. Грінблат, Д. Бойченко, Г. Кислий, М. Губов та інші. Територія виставки була поділена на три зони: вхідну, у складі комплексу головного входу; центральну площу з фонтаном та периметральним розміщенням павільйонів; майданчики та споруди для демонстрації експонатів.

До комплексу головного входу (арх. Вол. Куцевич за участю І. Мезенцева) входили пропілеї з касовими павільйонами й металева огорожа навколо території виставки, яка примикає до входу. Пропілейні галереї, вирішені на основі принципів класицизму, вдало розташовані на осі центральної площі з фонтаном і головним павільйоном (арх. Б. Жежерін, Г. Кислий). Пропілеї, як і більшість павільйонів, облицьовані інкерманським каменем, а капітелі й карнизи — литим бетоном та керамікою.

В архітектурно-образному вирішенні комплексу Виставки були застосовані класичні прийоми, павільйони прикрашені багатофігурними скульптурними композиціями та монументальним розписом в інтер'єрах. Надаючи різним за функціональним призначенням павільйонам образів палаців, архітектори не до кінця змогли вирішити їхню архітектурно-планувальну організацію.

У повоєнний період певну роль у вирішенні комплексності забудови житлових районів надавалося школам. У малих містах був застосований типовий проект школи на 400 учнів (арх. М. Вавіровський, О. Великанов),

проте більшого поширення набула одна з перших серій типових проєктів, яка складалася зі шкіл на 280 і 400 учнів з південним і північним розташуванням головного входу, що забезпечувало різноманітні прийоми розміщення навчальних закладів у забудові міста (арх. Й. Каракіс, Н. Савченко).

У типовому проєкті школи на 880 учнів (арх. В. Смишляєв, Є. Мордвишев) передбачалося два входи у двох глухих ризалітах головного фасаду — на відміну від інших проєктів, за якими головний вхід розміщувався у центрі головного фасаду. Це надавало будівлі своєрідності і можливості створення контрасту між площинами та фасадом з вікнами класів у середньому об'ємі. Цей проєкт вдало використовувався у Дрогобичі, Києві, Харкові, Дніпропетровську та Донецьку.

Для будівництва у Києві найбільш відповідали потребам столиці виконані за типовими проєктами чотириповерхові школи на 889 учнів. Так, у 1951 році на вул.Прорізній була споруджена школа (арх. Б. Жежерін, С. Авербах), де автори раціонально використали територію, вдало розмістили будівлю в оточенні житлових будинків. Архітектурна виразність споруди підкреслюється портиком головного фасаду з чотирма квадратними у перетині стовпами, оздобленими ліпними вставками, а також великими вікнами актового залу та парадними сходами.

У побудованій за типовим проєктом школі по вул. Преображенській (арх. Г. Слуцький, 1952) вдало знайдено масштаб, чітко організовано функціональну структуру.

У згадуваний період збільшився також обсяг будівництва середніх спеціальних і вищих навчальних закладів. До них слід віднести комплекс геологорозвідувального технікуму у Києві (арх. М. Іванюк, Л. Шкаруба, Т. Самсонова, М. Луговий, 1952), фінансово-економічний технікум у Львові (арх. І. Персіков, 1953). Серед зведених вищих навчальних закладів можна назвати медичний інститут ім. М. Пирогова у Вінниці (арх. М. Степанов, 1953), який вирізнявся розвинутою планувальною організацією усіх приміщень.

У повоєнний період сформувалася тенденція до укрупнення та кооперування в одній будівлі різних функцій. Наприклад, у триповерховому Будинку торгівлі в Кременчуку Полтавської обл. були об'єднані великий універмаг, гастроном і ресторан (арх. В. Іваницький, 1952–1954).

Застосування унікального збірного залізобетонного купольного покриття у будівлі критих ринків у Донецьку (арх. К. Фельдман, інж. Б. Беднарський, 1958–1961) і Києві (арх. К. Фельдман, Г. Ратушинський, інж. Б. Беднарський, 1965) ілюструють перспективні напрямки у розвитковій архітектурно-конструктивних систем.

У повоєнні роки продовжується розробка проєктів медико-санітарних і лікувально-оздоровчих закладів, розпочата ще у 30-ті роки ХХ століття. Це, зокрема, комплекс грязелікарні у Трускавці (арх. П. Юрченко, М. Степанов, 1949–1951) з чіткою функціонально-технологічною організацією, санаторій “Примор’я” в Одесі (арх. Л. Павловський, Л.Афанасьєва,

1950–1951). У санаторних закладах часто застосовували мотиви палацової архітектури — з великими холами-переходами, численними загальними приміщеннями, з вежами, колонадами, багатоярусними аркадами й терасами. Прикладом такого вирішення були здравниці Чорноморського узбережжя Криму, в тому числі санаторій “Україна” в Місхорі (арх. Б. Єфімов, 1955).

У зазначений період зводили нові та добудовували розпочаті ще у 30-ті роки спортивні споруди: стадіон “Динамо” на 20 тис. глядачів (арх. В. Осьмак, В. Безпалый, 1934–1953) та Республіканський стадіон на 50 тис. глядачів у Києві (арх. М. Гречина, 1937–1949), стадіон “Шахтар” на 25 тис. глядачів у Донецьку (арх. Г. Навроцький, С. Северін, 1949). Особливістю останньої споруди є те, що трибуни для глядачів утримує земляний насип, утворений підпірною стінкою, яка обрамляє спортивне ядро споруди. В північній, східній та південних частинах спортивного ядра організовані підходи до трибун, а завдяки влаштуванню прорізів в підпірній стіні у підтрибунному просторі розміщені тренувальні зали.

Цей період ознаменувався також і будівництвом багатофункціональних спортивних залів. Зокрема, 1953 року в Донецьку було зведено спортивний комплекс товариства “Шахтар” (арх. Г. Навроцький, О. Терзян, інж. В. Казанцев), що склався зі спортивно-видовищного залу з трибунами на 600 місць та невеликих тренувальних залів для важкої атлетики, боксу й фехтування; 1954 року в Харкові побудовано багатофункціональний зал товариства “Прапор” (арх. В. Васневський, Є. Святченко).

Найбільш масовим видом мистецтва у той час було кіно, і це стимулювало будівництво кінотеатрів, найчастіше на основі типових проєктів. Широко тиражованим був типовий проєкт однозального кінотеатру на 500 місць (арх. В. Щербаків), який був реалізований в Черкасах, Донецьку, Макіївці, Ровеньках, Краматорську. Архітектурно-планувальну організацію формувала глибинна сцена зали для глядачів, а образне вирішення було ґрунтоване на застосуванні класичного фронтона з трьома арками.

Одним з найкращих багатозальних кінотеатрів був тризальний кінотеатр “Київ” у Києві (арх. О. Тацій, В. Чуприна, 1952). Розташування його в рядовій щільній житловій забудові вул. Червоноармійської обумовило організацію глибокої лоджії перед входами до касового вестибюля. Образне вирішення кінотеатру сформовано на основі класичних форм, а фронтон головного фасаду прикрашала скульптурна композиція (не збереглася).

З 1957 року розгортається будівництво кінотеатрів за новими типовими проєктами. Було збудовано близько 100 широкоекранних кінотеатрів. Найбільшого поширення набув типовий проєкт однозального кінотеатру на 800 глядачів, за яким було зведено кінотеатри у Києві (“Ленінград”, “Супутник”, ім. О. Довженка), Дніпропетровську (“Супутник”), Кривому Розі та в інших містах. Архітектори, використовуючи цей типовий проєкт

відповідно до місцевих умов, вимог міської забудови, коригували об'ємно-просторове вирішення інтер'єрів, застосовували різні облицювальні матеріали й елементи монументально-декоративного мистецтва.

Період, що розглядається, вирізнявся також будівництвом клубів та палаців культури, більшість з яких зводили за типовими проектами. Їхня архітектурно-планувальна організація, як правило, формувалась на основі симетрії, що функціонально не була виправдана. Найбільш вдалим типовими проектами були клуби з компактним планом із залом для глядачів на 250 місць (арх. І. Рожин) і розвинутим планом із залом на 800 місць (арх. К. Барташевич). Останній проект передбачав наявність внутрішнього дворика, автономного входу до комплексу приміщень спортивного залу і бібліотеки.

На відміну від типових проектів, клубні заклади, які зводилися за індивідуальними проектами, не мали жорсткої симетрії, що сприяло чіткішій організації функціональних процесів в цих об'єктах культури і дозвілля. До них слід віднести Матроський клуб у Севастополі (арх. І. Богданов, Л. Кирєєв, 1954), Шахтарський клуб у Краснодоні Луганської обл. (арх. Б. Дзбановський, С. Коваленко, В. Фадеїчев, 1952).

Тоді ж почав формуватися новий тип громадських будівель і споруд — Будинки техніки. У містах Донбасу ці об'єкти призначалися для популяризації технічних досягнень у вуглевидобувній промисловості. Так, Будинок техніки у Луганську (арх. В. Фадеїчев, Б. Дзбановський, М. Сиркін, 1953) став доміантою у забудові Красної площі. Парадність будівлі підкреслює головний вхід до зали для глядачів на 600 місць, розміщений у глибокому курдонері під чотириколонним портиком, який прикрашають скульптурні композиції (скульп. А. Білостоцький, І. Кавалерідзе); у бічних об'ємах розташовані клубні приміщення.

У 50-ті роки минулого століття з'являються багатофункціональні будівлі культурно-просвітницького призначення. Першою з них була кіноконцертна зала ім. М. Глінки у Запоріжжі (арх. Г. Вегман, В. Шапільський, 1953). Вона вважається етапним об'єктом, де вперше було закладено принципи багатофункціональності.

У повоєнні десятиріччя в багатьох містах будували нові театри за традиційною планувальною схемою з парадним класичним портиком, послідовним розміщенням касового вестибюлю, фойє і кулуарів, зали для глядачів із глибинною сценою і комплексом приміщень обслуговування. Це — театри у Чернігові (арх. С. Фридлін, С. Тутученко, 1955), Тернополі (арх. О. Сидоренко, І. Михайленко, Д. Чорновіл, 1953), Севастополі (арх. В. Пелевін, 1953—1955), Полтаві і Рівному (арх. О. Крилова, О. Малишенко, 1951—1955), а також у Кривому Розі, Маріуполі і Запоріжжі.

У досліджуваний період виникла потреба у будівництві адміністративних будівель для обласних центрів — їх зводили за індивідуальними проектами на центральних площах. Вони мали коридорне планування з розміщенням робочих кабінетів з обох боків. До основного об'єму з тильного фасаду прилягала зала засідань. До кращих з цих адміністративних

будинків слід віднести об'єкти у Хмельницькому, Херсоні, Луганську. Будинок Рад у Хмельницькому (арх. Вол. Куцевич, Н. Лихолетов, за участю Д. Чорновола, 1955) став домінантою нової головної площі міста. Ш-подібна в плані будівля сформована на класичних принципах, із двома невеликими внутрішніми двориками і трирівневою вертикаллю башти зі шпилем. Класичні форми застосовані також у вирішенні інтер'єрів будинку — у двосвітній колонній залі і фойє.

Відбудова і спорудження нових залізничних вокзалів сприяла формуванню цікавих ансамблів привокзальних площ. Наприклад, у 1952 році побудований один з найбільших в Україні Харківський залізничний вокзал (арх. Г. Волошинов, Є. Лимар, Б. Мезенцев). Щоправда, авторам проекту не вдалося досягнути цілісної композиції споруди, десятиколонний портик якої хоча й надає будівлі урочистості, але не пов'язаний органічно з двома бічними вежами. В оздобленні інтер'єрів приміщень широко застосовано засоби монументально-декоративного мистецтва (розпис, художня кераміка, різьблення на камені, чавунне мистецтво, ліпні деталі).

Будівля залізничного вокзалу у Дніпропетровську (арх. О. Душкін, 1951–1952) разом із навколишніми спорудами (арх. І. Заїченко, Д. Щербаков) формують привокзальну площу. Цільність і виразність вокзальної споруди завдовжки 165 м дещо порушується розміщеною в центрі великою аркою з фронтальною колонадою і баштоподібними елементами, які прилягають до неї. Через це будівля не відіграє відповідної композиційної ролі в ансамблі площі.

В ансамблі Приморського бульвару Одеси було відбудовано Палац моряків (арх. В. Кремляков, К. Корченів, В. Головін), в якому зруйнована частина будівлі зазнала докорінної реконструкції. Автори раціонально використали невелику ділянку, розташували на ній театр на 700 місць, комплекс спортмайданчиків, створили затишні дворики із зеленими насадженнями.

Одним із кращих культурно-просвітницьких закладів того часу став Палац культури Дарницького вагоноремонтного заводу в Києві із залом для глядачів на 720 місць і лекційною на 140 місць (арх. Є. Соколовський, 1951). За основу побудови загальної композиції споруди обрано класичний прийом, оснований на двоколонному портику з похилим незначним фронтоном.

Будівля клубу ГТПО у Лисичанську (арх. В. Фадєєв, Б. Дзбановський, Є. Іванов) вдало розташована в плані міста, вирізняється простим і чітким класичним архітектурним об'ємом і досконалою прорисовкою деталей. В інтер'єрах приміщень застосовано плафони, освітлювальну арматуру. Порушує гармонійність образу будівлі немасштабність деяких елементів головного фасаду.

До кращих архітектурних творів того часу можна віднести і будинок готелю “Жовтень” (арх. Й. Каракіс, 1951) у Луганську, що характеризується гармонійністю композиції та якістю розробки і виконання деталей.

Кінець 50-х—початок 60-х років минулого століття позначились розвитком будівництва лікувально-оздоровчих закладів. Особливо в цей період поширилось спорудження баз масового літнього відпочинку трудящих. Наприклад, поблизу Севастополя було зведене літнє курортне містечко на 1000 місць, поблизу Києва — пансіонат на 500 місць на Чорторії, численні автопансіонати. Одним з найбільш значних комплексів відпочинку стали містечко відпочинку “Донецьке” у Масандрівському парку в Ялті та санаторій “Фрунзенське” в Алушті.

У другому повоєнному десятиріччі широко розгорнулося будівництво піонерських таборів, будинків відпочинку і туристичних баз. В 1961 році на березі Чорного моря споруджено піонерський табір ім. П. Тольятті, а через два роки в “Артеці” виріс комплекс табору “Прибережний”. Легкі, сучасні будівлі із залізобетону і скла майстерно вписані в Кримське узбережжя. Архітектурний ансамбль вирізняється цікавим композиційним задумом і своєрідним художнім трактуванням окремих будівель, які, до того ж, вирішені в різній кольоровій гамі, а також економічним плануванням (арх. А. Полянський, Д. Вантухін; Державна премія СРСР).

У зазначені роки в містах і селищах було споруджено багато театрів, кінотеатрів, клубів, палаців культури, телевізійних студій та інших закладів культури. Закінчувалося розпочате до 1954 року будівництво театрів у Чернігові, Полтаві, Рівному, Маріуполі, Херсоні, Тернополі. Новими сучасними формами збагатилася архітектура театрів у Черкасах і Житомирі. У цей період намітився відхід від традиційного класичного архітектурного ордера. Якщо архітектура таких театрів, як Чернігівський, Тернопільський, Запорізький, Полтавський та інші, своїми художніми прийомами перегукується з архітектурою далекого минулого, то в будівлях музично-драматичних театрів Черкас (арх. Б. Кучер, М. Набережних, 1965) і Житомира (арх. Б. Жежерін) архітектори вже прагнули вирішувати їх у сучасних архітектурних формах.

У цей період в різних країнах світу створювались універсальні концертні зали, які мали високу економічну ефективність завдяки великій місткості і багатофункціональному використанню залів із відносно невеликим складом додаткових та допоміжних приміщень. До вдалих вітчизняних об’єктів із застосуванням прогресивних конструкцій і нових будівельних матеріалів можна віднести кіно-концертну залу “Україна”, побудовану у парку ім. Т.Г. Шевченка у Харкові (арх. В. Васильєв, Ю. Плаксієв, В. Реусов, 1963). Зала для глядачів на 2100 місць має оригінальну просторову форму, основу на застосуванні вантової сідлоподібної конструкції, що сприяє створенню комфортних умов для перегляду різноманітних програм. До зального об’єму з боку сцени примикає одноповерховий блок, де розташовані допоміжні приміщення.

Новий тип універсальної спортивно-видовищної споруди для проведення спортивних змагань, концертів, демонстрацій кінофільмів — Палац спорту — був зведений у Києві (арх. М. Гречина, О. Заваров, В. Гречина, В. Суський, Ю. Євреїнов, 1960). Місткість багатофункціональної зали

залежно від виду використання змінювалась від 8286 до 12000 глядачів завдяки застосуванню механічної трансформації. Основою великої прямокутної зали для глядачів була спортивна арена, яка використовувалась для змагань з 30 видів спорту і перетворювалась на штучну ковзанку або партер зали для глядачів, а сцена — на трибуну для 1000 глядачів.

Почалося відновлення готельного фонду і будівництво нових об'єктів, було споруджено чимало готелів у Києві, Донецьку, Харкові, Львові, Запоріжжі, Кіровограді, Севастополі, Полтаві, Каневі, Черкасах та інших містах. Першим з них став 12–16-поверховий готель “Москва” у Києві (арх. А. Добровольський, В. Созанський, Б. Приймак, А. Милецький, А. Косенко, 1954–1961). Щоправда, його докорінно змінювали вже в процесі будівництва через численні архітектурні надмірності. Готель, що височів над площею (зараз — Майдан Незалежності), був розрахований на 865 місць, 2001 року його перейменовано на готель “Україна”. У дев'ятиповерховому готелі “Україна” в Донецьку (арх. А. Страшнов, 1961) у шаховому порядку з п'ятого по сьомий поверхи розміщені невеликі балкони. У плануванні застосована традиційна коридорна система з освітленням протяжного коридору через спеціальні холи.

Стіни в обох названих великих готелях виконано з монолітного залізобетону, що було характерним для творчості українських зодчих у перші роки архітектурної перебудови.

Новим напрямком в архітектурі стали готелі “Дніпро” в Києві (арх. Н. Чмутіна, Я. Красний, В. Єлізаров, 1956–1964) і “Тарасова гора” в Каневі (арх. М. Гречина, Н. Чмутіна, А. Зубок, О. Гусева, В. Штолько, 1961), де нові принципи архітектурно-планувальної організації поєднувались із застосуванням прогресивних конструктивних вирішень і впровадженням нових будівельних матеріалів.

Перший в Україні великопанельний готель “Дніпро” на 320 місць вирізняється стрункістю пропорцій і оригінальністю форм. Інтер'єри вестибюля і залів ресторану прикрашені яскравими керамічними панно (худ. С. Отрощенко), декоративними тканинами і меблюванням, які сприяли поєднанню сучасних архітектурних форм з національними традиціями. Тут застосовано збірний залізобетонний каркас у поєднанні із навісними багат шаровими стіновими панелями. У готелі передбачалися одно-, дво- і трикімнатні номери, більшість з яких виходили вікнами на площу і парк.

Готель “Тарасова гора” у Каневі вдало розташований на дніпровських схилах, має виразну пластичну побудову, оригінальний за архітектурними формами і конструктивним вирішенням. Його загальний вигляд і планувальна організація відбивають тенденції використання природних умов для створення своєрідної архітектурної композиції. Цьому значно сприяли збірні залізобетонні конструкції перекриття — грибоподібного обрису шестикутна плита, яка спирається на колону.

Перехід до забудови житлових районів на засадах мікрорайонування із впровадженням нових форм культурно-побутового обслуговування

населення обумовив подальше вдосконалення типового проектування, заснованого на уніфікації і стандартизації конструктивних елементів і планувальних параметрів громадських будівель та споруд відповідно до вимог індустріальних методів будівництва. Було розроблено нові типи дитячих дошкільних закладів, загальноосвітніх шкіл і шкіл-інтернатів, лікарень, видовищних, спортивних і транспортних будівель та споруд.

Зростання обсягу житлового будівництва спричинило потребу в збільшенні кількості дитячих дошкільних закладів. Розпочалося будівництво великих дитячих садків-ясел із чітким розмежуванням приміщень дитячого садка, ясел і обслуговуючих груп приміщень, що вимагало виділення різних груп приміщень в окремі корпуси, з'єднані критими переходами. Застосування принципу блокування в проектуванні дитячих дошкільних закладів сприяло розробці уніфікованих параметрів усіх приміщень їх, з обмеженим набором стандартних конструктивних елементів будинків дитячих ясел-садків на 140, 185 і 280 місць.

У Києві 1964 року в житловому районі північніше Броварського шосе було споруджено експериментальний великопанельний будинок для дитячих ясел-садків на 185 місць (арх. І. Сигалов, В. Єжов, І. Король), де прийнята конструктивна схема з поперечними несучими стінами, що мала значні переваги перед схемами з поздовжніми несучими стінами. Усі групові кімнати, спальні і зала для музичних і фізкультурних занять мали двобічне освітлення, що забезпечувало нормативну інсоляцію і орієнтацію по сторонах горизонту, а також наскрізне провітрювання приміщень.

Перебудова системи освіти, здійснювана в означені роки, націлила проектні організації на розроблення проектів політехнізованих середніх загальноосвітніх шкіл і шкіл-інтернатів. У цих проектах передбачалися нові приміщення для виробничих майстерень, спеціалізованих кабінетів, гімнастичних залів. Згідно з умовним поділом учнів за віком на дві групи — старші й молодші класи — для кожної з них було запроєктовано рекреацію, санітарні вузли, гардероб тощо.

Функціонально-планувальна організація будівель шкіл-інтернатів передбачала навчальні корпуси, гуртожитки для учнів, майстерень і житло персоналу. Було розроблено кілька планувальних прийомів шкіл-інтернатів із розміщенням перелічених груп приміщень: в одному корпусі, в окремих корпусах або корпусах, з'єднаних теплими переходами. Наприклад, для школи-інтернату, збудованої 1960 року в Києві на бульварі Дружби народів (арх. Й. Каракіс, Н. Савченко), запропонований принцип планувальної організації, який отримав розвиток у комплексній серії шкіл і шкіл-інтернатів, розробленій інститутом "Діпромист". Для шкіл цієї серії характерне групування класів, майстерень, спортзалу в окремих корпусах, з'єднаних вестибюльною частиною. Поперечні несучі стіни з вікнами на всю ширину класів забезпечували краще провітрювання приміщень.

Розвитком зазначеної серії стало будівництво дитячого будинку-інтернату для дітей-інвалідів у смт.Порошково Запорізької області (арх. Вол. Куцевич). Загальноосвітні школи на 960 учнів цієї серії були споруджені у Києві, Краматорську (арх. Й. Каракіс, Вол. Куцевич) та інших містах України. Основні три- або чотириповерхові корпуси школи містять класи і навчальні лабораторії з рекреацією, одноповерхова або двоповерхова частина — спортивну і актову зали з їдальнею.

Слід зауважити, що такі школи були економічно неефективні для забудови мікрорайонів великих міст. Подальші творчі пошуки відбувалися у трьох напрямках — розробка проектів укрупнених шкіл, шкільних комплексів і шкільних містечок. Фахівці КиївЗНДІЕПу розробили проект шкільного містечка на 3956 учнів для Дарницького експериментального житлового району в Києві. Будівництво містечка здійснювалося у дві черги. В 1965 році завершено будівництво першої черги укрупненої школи на 1604 учнів, другою чергою передбачалося будівництво шкільного комплексу на 2352 учнів. Шкільні блоки було запроєктовано одно-, дво- і триповерховими, майстерні розміщено в окремій двоповерховій будівлі і розраховано на обслуговування обох укрупнених шкіл (арх. В. Єжов, В. Сова, Є. Синькевич).

Прикладом позитивного результату творчих пошуків архітекторів була також нова укрупнена школа на 2030 учнів у Донецьку (арх.Й. Каракіс, В. Волик, Ш. Вігдергауз, А. Страшнов) — перша побудована на теренах колишнього СРСР.

У згадуваний період було зведено нові споруди для вищих навчальних закладів. З-поміж них — нові корпуси Київського інженерно-будівельного інституту (арх. Л. Каток, В. Гопкало, М. Ліберберг, М. Гусев, 1959—1963), навчальний корпус Львівського політехнічного інституту (арх. В. Микула) в історичному середовищі стародавнього міста.

У 1965 році завершилося будівництво Палацу піонерів і школярів у Києві (арх. А. Милецький, Е. Більський). Він розміщений на схилах Дніпра поблизу парку Вічної Слави, з яким утворює єдиний архітектурний ансамбль. Невисока, у формі витягнутої літери Н, будівля тактовно вписана в паркове оточення. Об'ємно-просторове вирішення палацу сформовано на основі чіткої архітектурно-планувальної організації. Виразність інтер'єрів підкреслюють майстерно виконані і вдало застосовані засоби монументально-декоративного мистецтва (скульп. В. Бородай, В. Селібер, худ. А. Рибачук, В. Мельниченко). Авторський колектив розробників проекту Палацу піонерів і школярів був відзначений Державною премією СРСР.

Розвиток автомобільного, повітряного і річкового транспорту обумовив будівництво нових спеціальних споруд і комплексів. У ці роки почали працювати автовокзали в Києві, Северодонецьку, Алушті і багатьох інших містах; споруджено великі річкові вокзали у Києві і Черкасах; стали до ладу аеровокзали в Одесі та Борисполі. Це були цілком сучасні споруди, в яких оригінальність архітектурних форм поєднувалась з функціональною чіткістю і застосуванням сучасних конструктивних вирішень.

Архітектурне вирішення аеровокзалу в Борисполі (арх. А. Добровольський, О. Малиновський, Д. Попенко, 1960–1965) побудоване на основі видовженої розпластаной композиції центральної частини, яка перекрита великою залізобетонною оболонкою зі стінами, нахиленими назовні. Центральне місце відведено легкій залізобетонній опуклій оболонці оригінальної конструкції, яка перекриває вестибюль. Гарно і вдало вирішений інтер'єр вестибюля другого поверху, де багато світла й повітря; прямолінійний пандус з'єднував перший та другий поверхи. Художню виразність будівлі посилює дванадцятиповерхова башта для авіадиспетчерів.

Велике значення для поліпшення містобудівної організації столиці України мало спорудження метрополітену і відкриття кількох нових магістралей, які докорінно покращили зв'язок між різними частинами міста. Перша черга Київського метрополітену була введена в дію в 1960–1965 рр., вона з'єднала правобережну і лівобережну частини Києва. Особливу увагу було приділено вирішенню надземних і підземних вестибюлів. Кожна підземна станція має своє, відмінне від інших, художнє вирішення і зміст. Так, надземний вестибюль станції “Університет” (арх. Г. Головка, М. Сиркін, Б. Дзбановський, Є. Іванов, 1960) споруджено на місці входу до Ботанічного саду. Планувальне вирішення вестибюля створює дві оглядові тераси з бічними напівкруглими гранітними сходами. В інтер'єрі підземного вестибюля у нішах пілонів, оздоблених закарпатським розевим мармуром, встановлені бюсти визначних діячів української і російської науки та культури (арх. Г. Головка, М. Сиркін, Т. Єлігулашвілі, Л. Семенюк, Є. Іванов, О. Лозинська). В орнаментах гранітної підлоги, вентиляційних ґрат вдало використано мотиви українського народного мистецтва.

Особливістю станції “Хрещатик” було розміщення наземного вестибюля під будівлю колишнього ресторану “Метро” (арх. А. Добровольський, В. Єлізаров, В. Созанський, Ф. Юрєв, 1960–1963). В основу художнього задуму вестибюля покладено контраст між білою поверхнею купола і барвистим облицюванням стін різноколірними поливними кахлями у вигляді килимів. У підземному вестибюлі (арх. А. Добровольський, В. Єлізаров, М. Коломієць, Ю. Кисличенко, С. Крушицький, худ. О. Грудзинська, Н. Федорова, 1960) у широкі пілони майстерно вмонтовані вставки за мотивами української килимової орнаментики.

Над створенням проектів станцій разом з архітекторами працювали скульптори і художники-монументалісти: М. Лисенко, А. Білостоцький, В. Бородай, В. Зноба, М. Декерменджі, О. Ковальов, О. Супрун, О. Мизін, І. Макогон, А. Німенко, І. Литовченко, Е. Котков, В. Ламах. Завдяки цій творчій співдружності станції Київського метрополітену набули високої художньої завершеності.

Як бачимо, перебудова творчої спрямованості архітектури сприяла створенню нових містобудівних ансамблів, а величезні масштаби будівництва, структурна чистота форм нових будівель і споруд стали підґрунтям для подальшої плідної творчості архітекторів.

1. Архитектура Советской Украины / В.П. Дахно, С.К. Килессо, Н.С. Коломиец и др. — К.: Будівельник, 1986. — 160 с.
2. Архитектура сталинизма в Украине: Бесценное наследие или тягостное бремя // Архитектура и престиж. — 1996. — № 2. — С. 5–11.
3. Архитектура Украинской ССР: В 2 т. / Под. ред. В.Г. Заболотного. — М.: Госстройиздат, 1954. — Т.1. — 168 с.
4. *Быков В.Е., Кулага В.Л.* Архитектура культурно-просветительных зданий массового строительства. — М.: Изд-во лит. по стр-ву, 1955. — 44 с.
5. *Былинин Н.* Главная магистраль Киева: К проектированию Крещатика // Архитектура СССР. — 1945. — № 11. — С. 1–11.
6. *Головко Г.В.* Архитектура Советской Украины // Архитектура СССР. — 1967. — № 8. — С. 1–12.
7. *Головко Г.В.* К вопросу о национальном и интернациональном в архитектуре // Строительство и архитектура. — 1965. — № 8. — С. 36–37.
8. *Головко Г.В.* К вопросу о национальном и интернациональном в архитектуре // Строительство и архитектура. — 1965. — № 9. — С. 32–34.
9. *Ежов Л.И.* Полвека глазами архитектора. — К.: НИИТИАГ, КНУСА, 2001. — 300 с.
10. Історія української архітектури / Ю.С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та інші; за ред. В.І. Тимофієнка. — К.: Техніка, 2003. — С. 429–442.
11. *Килессо С.К.* Конкурс на проект повоевної відбудови Хрещатика — пошуки національної своєрідності // Архитектурна спадщина України. — 1995. — Вип. 2. — С. 161–178.
12. *Коломиец Н.С.* О национальных чертах в современной архитектуре Украины // Архитектура СССР. — 1963. — № 10. — С. 40–46.
13. *Куцевич В.В.* Еволюція формування об'єктів культури та дозвілля // Українська академія мистецтв: Дослідницькі та науково-методичні праці. — К.: НАОМА, 2007. — Вип. 14. — С. 251, 252, 256.
14. *Куцевич В.В.* Наукові дослідження — проектування — будівництво. Історія, сучасність, перспективи розвитку // Будівництво України. — 2008. — № 9. — С. 7–12.
15. *Чмутіна Н.* Гостиница “Тарасова гора” в Каневе // Строительство и архитектура. — 1962. — № 1. — С. 5–6.
16. *Шулькевич М.М.* Киев. Историко-архитектурный очерк. — К.: Будівельник, 1968. — С. 141–374.

АРХИТЕКТУРА ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ В 50–60-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Вадим Куцевич

Аннотация. В статье рассматриваются направления архитектурного проектирования и строительства общественных зданий и сооружений в Украине в послевоенный период.

Ключевые слова: типовые и индивидуальные проекты, архитектурно-планировочная организация, конструктивные решения, приемы монументально-декоративного искусства.

ARCHITECTURE OF PUBLIC BUILDINGS IN 1950's–1960's

Vadym Kutsevych

Annotation. Directions of the architectural design and construction of the public buildings and structures in the post war period in Ukraine are considered in the article.

Keywords: typical and individual projects, architectural and planning organization, structural solutions, means of monumental and decorative art.